

Ολυμπία Βρακοπούλου, «Εισαγωγή»
(για το έργο *Συναξάριον του τιμημένου γαδάρου*)

Το *Συναξάριον του τιμημένου γαδάρου* είναι ένα [σατιρικό](#) και διδακτικό στιχούργημα του 14ου-15ου αιώνα με χιουμοριστικό και σκωπτικό τόνο και ήρωες τρία αγαπητά στο κοινό της εποχής –και όχι μόνο– ζώα με ανθρωπομορφικά στοιχεία: την αλεπού, τον λύκο και τον γάιδαρο.

Ο λύκος και η αλεπού σχεδιάζουν να επιτεθούν στον κακοπαθημένο και αγαθό γάιδαρο. Τον προσεγγίζουν, λοιπόν, και τον πείθουν να κάνουν όλοι μαζί ένα ταξίδι με βάρκα για τους Άγιους Τόπους, έχοντας απώτερο σκοπό τους να τον φάνε. Στο καράβι η αλεπού και ο λύκος είναι τιμονιέρηδες και ο γάιδαρος κωπηλατεί. Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού πέφτουν σε κακοκαιρία και, τότε, η αλεπού αναφέρει ένα δυσοίωνα όνειρο που είδε, καλώντας τους συνταξιδιώτες της σε εξομολόγηση. Πρώτα εξομολογείται ο λύκος και παίρνει άφεση αμαρτιών, έπειτα εξομολογείται η αλεπού, δηλώνει τη μετάνοιά της και παίρνει και αυτή άφεση. Όμως, όταν έρχεται η σειρά του γαϊδάρου, είναι εξαιρετικά αυστηροί: ο γάιδαρος αποκαλύπτει πως το μόνο του παράπτωμά του είναι το ότι, ταλαιπωρημένος όντας και πολύ πεινασμένος, έφαγε ένα μαρουλόφυλλο από το φορτίο του αφεντικού του. Όταν οι δύο "κριτές" αντιδρούν με αγανάκτηση και τον καταδικάζουν σε θάνατο, ο γάιδαρος τούς αποκαλύπτει πως στο πίσω πόδι του κρύβει ένα χάρισμα το οποίο δεν θέλει να πάει χαμένο. Με αυτό το δέλεαρ παρασύρεται ο λύκος, ο οποίος όλο απληστία σκύβει να το αποσπάσει, αλλά τότε, αιφνιδιαστικά, με μια κλωτσιά ο γάιδαρος τον πετάει στο νερό, εκεί όπου καταλήγει και η έντρομη πλέον αλεπού. Οι δύο συνεργοί αναγνωρίζουν την εξυπνάδα του γαϊδάρου, καθώς και το γεγονός ότι τον υποτίμησαν, και γι' αυτό τον προσφωνούν «νικόν» και «Νικήτα».¹ Το κείμενο τελικά κλείνει με την πιο κωμική ανατροπή: ο "χοντροκομμένος" και "απαίδευτος" γάιδαρος βγαίνει νικητής εις βάρος των "ανώτερων" αντιπάλων του.

Οι ιστορίες με ήρωες ζώα ήταν πολύ αγαπητές από την αρχαιότητα ακόμα – ενδεικτική είναι η τεράστια δημοτικότητα των [μύθων του Αισώπου](#). Ανάλογοι αρχαίοι μύθοι επιβιώνουν

¹ Τις απόψεις των μελετητών γύρω από τη σημασία και την ετυμολογία των προσωνυμίων αυτών συνοψίζει ο Τσαντσάνογλου 1971, 54-64.

στη μεσαιωνική Δύση, όπου δημιουργείται ένας κύκλος σημαντικών έργων με πρωταγωνίστρια μια αρσενική αλεπού· στη Γαλλία του 13ου αιώνα γράφεται το «Μυθιστόρημα της Αλεπούς», το *Roman du Renard*. Το 1250 μεταφέρεται στις Κάτω Χώρες και το 1487 τυπώνεται, σχολιασμένο από τον Hendrik van Alkmaar. Στην έκδοσή του βασίζεται η πρώτη γερμανική διασκευή, τυπωμένη με τον τίτλο *Reynke de vos* στο Lübeck, το 1498. Μια αρκετά μεταγενέστερη ανατύπωσή της (1711) χρησίμευσε στον Goethe για τη δική του έμμετρη διασκευή *Reineke Fuchs* το 1794 (Αλεξίου 1955, 82). Στο ίδιο πλαίσιο τοποθετούνται και τα έργα του γάλλου επιγόνου του Αισώπου La Fontaine καθώς και του σατιρικού Mathurin Régnier. Ο τελευταίος, μάλιστα, θεωρεί πως ο μύθος αυτός, τον οποίο διασκευάζει σε μια από τις σάτιρές του, μεταφέρθηκε από τους Έλληνες στους Ιταλούς (Αλεξίου 1955, 82).

Υπάρχει, λοιπόν, ένας ευρύς κύκλος ελληνικών αλλά και δυτικοευρωπαϊκών παραμυθιών με μεγάλη διάδοση και εξαιρετικό ενδιαφέρον, στα οποία πρωταγωνιστεί η τυπικά πονηρή, υποκρίτρια, ψευδο-θρησκευόμενη και χωρίς ηθικό χαλινό αλεπού, και που σκοπός τους είναι να σατιρίσουν ανθρώπινους τύπους. Μάλιστα, τα χαρακτηριστικά της αλεπούς στο *Συναξάριον* είναι τυπικά μισογυνικά, κάτι που ασφαλώς αποσκοπεί σε κωμικό αποτέλεσμα αλλά και οφείλεται στις τάσεις της βυζαντινής λογοτεχνίας (Moennig 2009, 124-125). Από την άλλη, το «συναξάριον» αποτελεί εκκλησιαστικό όρο που σημαίνει μια σύντομη ή εκτενή διήγηση για τον βίο, την πολιτεία και το μαρτύριο κάποιου αγίου. Κατά συνέπεια, ο τίτλος του κειμένου ισοδυναμεί με μια «ευτράπελη παρωδία» (Πολίτης 1993, 49), αφού η λέξη «συναξάριον», όπως και το επίθετο «τιμημένος», δημιουργούν μια αστεία αντίφαση και αποτελούν ένδειξη της επικείμενης αφήγησης των ηρωικών (!) προσπαθειών του συμπαθητικού τετράποδου (Moennig 2009, 122).

Παρόλο που υπάρχει η πιθανότητα της επίδρασης ενός βασικού δυτικού προτύπου στο *Συναξάριον*, τα χαρακτηριστικά των ζώων σ' αυτό σκιαγραφούνται σύμφωνα με τις ελληνικές αντιλήψεις, αλλά και ο κόσμος που παρουσιάζεται είναι εν γένει ελληνικός, όπως επανειλημμένα έχουν υποδείξει οι μελετητές (λ.χ. Μητσάκης 1973, 157· Beck 1999, 276). Επιπρόσθετα, ένας από αυτούς, ο Πάνος Βασιλείου (1996, 152), καταλήγει στο συμπέρασμα πως το πρότυπο του *Συναξάριου* είναι ο αισωπικός μύθος *Λύκος και όνος δικαζόμενοι*, στον οποίο χρησιμοποιείται το μοτίβο της «στημένης» εξομολόγησης με σκοπό την καταδίκη.

Αναντίρρητα και εδώ, όπως άλλωστε και στις υπόλοιπες μεσαιωνικές δημόδεις ιστορίες ζώων –π.χ. *Πουολόγος*, [Διήγησις των τετραπόδων ζώων](#), *Οψαρολόγος*– είναι ευδιάκριτες οι επιδράσεις της αισώπειας [αλληγορίας](#) και του διδακτισμού. Εντούτοις, οι βασικοί άξονες του *Συναξαρίου* είναι το χιούμορ και η πολυεπίπεδη σάτιρα απέναντι στους φορείς της εξουσίας του φεουδαρχικού Μεσαίωνα. Οι περισσότεροι μελετητές συγκλίνουν στην άποψη ότι βασική πτυχή του κειμένου είναι το ιδιαίτερα δημοφιλές στη μεσαιωνική γραμματεία αντικληρικό πνεύμα. Έτσι, ο Beck (1999, 276-277), λ.χ., υποστηρίζει πως η σάτιρα έχει ως στόχο την Εκκλησία και, κυρίως, τους λόγιους με εκκλησιαστικά αξιώματα που καταπιέζουν και εκμεταλλεύονται ξεδιάντροπα τους ασθενέστερους. Κατά μία άλλη άποψη, στο πρόσωπο της αλεπούς, η οποία εμφανίζεται ως γνώστρια των νόμων (του Νομοκάνονα) και μπορεί να δικάζει, να κρίνει και να επιβάλλει ποινές, σατιρίζεται το σύνολο των υποκριτών λογίων της εποχής (Βασιλείου 2008, 138). Μία τρίτη γνώμη διακρίνει στη σάτιρα του κειμένου έναν σαφή κοινωνικό προσανατολισμό: τα τρία πρόσωπα του μύθου αντιστοιχούν στα ισάριθμα μεσαιωνικά δυτικοευρωπαϊκά κοινωνικά στρώματα: των ευγενών (λύκος), του κλήρου (αλεπού) και της τρίτης τάξης, της πλέμπας, δηλαδή του απλού λαού (γάιδαρος). Έτσι, με συγκαλυμμένο και ανώδυνο τρόπο, καυτηριάζεται η εκμετάλλευση και η αυθαιρεσία των δύο προνομιούχων τάξεων επί της τελευταίας (Αλεξίου 1955, 84). Εντέλει ως μοναδικό όπλο του απλού λαού στην αντιμετώπιση των ασυδοσιών εις βάρος του προκρίνεται το χιούμορ, με το οποίο αυτός μπορεί να θριαμβεύσει (Beck 1993, 277).

Το *Συναξάριον* αποτελείται από 393 ανομοιοκατάληκτους [δεκαπεντασύλλαβους στίχους](#) και η σύνθεσή του τοποθετείται χρονικά, από τους περισσότερους μελετητές, στον 15ο αιώνα – για μια πρωιμότερη χρονολόγηση στον 14ο αι., βλ. Moennig 2009, 128. Ο [Λευτέρης Αλεξίου](#) (1955, 87-88), με βάση τη γλωσσική μορφή, χρονολογεί το ποίημα πολύ πριν το 1500, κοντά στα χρόνια της Άλωσης ή/και πρωύτερα, στην περιοχή της Κρήτης,² η οποία ήδη από τον προηγούμενο αιώνα παρουσιάζει τα σημάδια μιας ακμαίας τοπικής λογοτεχνικής

² Άποψη που δεν έχει γίνει ευρύτερα αποδεκτή από τους μελετητές, όπως φαίνεται από την απουσία της αναφοράς (της κρητικής προέλευσης) του ποιήματος σε μελέτες/μονογραφίες για την [κρητική λογοτεχνία](#) (π.χ. του Μανούσακα ή στον συλλογικό τόμο σε επιμ. David Holton) και τον αποκλεισμό του από ανάλογες ανθολογίες (π.χ. *Κρητική ανθολογία* του Στυλιανού Αλεξίου).

παράδοσης. Ακόμα, θεωρεί πως οι στίχοι του *Συναξαρίου* είναι «πρωτόγονοι» και θυμίζουν κάποια βυζαντινά δεκαπεντασύλλαβα με άτεχνους στίχους, ενώ για τον ποιητή εικάζει πως ήταν λαϊκός με μέτριο ταλέντο. Παρ' όλα αυτά, αναγνωρίζει στο κείμενο τη ζωντάνια των [εκφράσεών](#) του και το χιούμορ (Αλεξίου 1955, 88). Ο Moennig (2009, 115-117), από την άλλη, εντοπίζει αρετές του κειμένου ανάμεσα στις οποίες είναι οι αστείες ανατροπές, τα βυζαντινά λογοπαίγνια, τα ζεύγη συνωνύμων και αντιθέσεων, οι παρηχήσεις που εντείνουν το κωμικό αποτέλεσμα αλλά και ρητορικά στοιχεία. Με βάση αυτά τα δεδομένα, απορρίπτει την περίπτωση του «απαίδευτου» συγγραφέα, θεωρώντας πως ο/η δημιουργός του έργου είχε λάβει ανώτερη ρητορική μόρφωση.

Το *Συναξάριον* πρωτοεκδόθηκε από τον Wilhelm Wagner και συμπεριλήφθηκε στα περίφημα *Carmina graeca medii aevi*, που τυπώθηκαν στη Λειψία το 1874. Ο γερμανός φιλόλογος και εκδότης στηρίχτηκε στον μοναδικό μάρτυρα που παραδίδει το κείμενο – ωστόσο, στο κριτικό υπόμνημα συμπεριλαμβάνει και προτάσεις των Βικέλα και Bursian–, τον περίφημο κώδικα *Vindobonensis theologicus gr. 244 (V)* του 16ου αιώνα, ο οποίος περιέχει τα περισσότερα –και κατά βάση αξιόλογα– λογοτεχνικά κείμενα της δημόδους γραμματείας μας. Περισσότερο από έναν αιώνα αργότερα, η Cornelia Pochert (Κολωνία 1991) εξέδωσε το κείμενο για δεύτερη φορά. Και τα δύο προαναφερθέντα πονήματα, μολονότι πολύ σημαντικά για την ιστορία της διάδοσης του κειμένου, βαρύνονται από πολλές παραναγνώσεις και ποικίλες εκδοτικές επεμβάσεις που λειτούργησαν εις βάρος της λογοτεχνικότητάς του, γι' αυτό και σήμερα θεωρούνται ξεπερασμένα, αν όχι αναξιόπιστα (Moennig 2009, 131-133). Εντωμεταξύ, η από καιρό προαναγγελλόμενη κριτική έκδοση του Πάνου Βασιλείου δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ –μια ιδέα της μόνο δίνουν τα παραθέματα των σχετικών μελετημάτων του–, το κενό ωστόσο ήρθε να καλύψει πρόσφατα ο Ulrich Moennig (2009) στο ιστορικό περιοδικό *Byzantinische Zeitschrift*. Η δημοσίευση/έκδοσή του στηρίζεται σε μια νέα ανάγνωση του χειρογράφου (καθώς και των εκδόσεων) και είναι η πληρέστερη, δεδομένου ότι αποκαθιστά τις εσφαλμένες γραφές του παρελθόντος, το διαταραγμένο ως τότε τέλος και, το κυριότερο, τον κωμικό χαρακτήρα του ποιήματος. Γι' αυτούς τους λόγους προτιμήθηκε ως πηγή της παρούσας ανθολόγησης.

Κείμενο που σχετίζεται στενά με το *Συναξάριον* είναι η *Γαδάρου, λύκου κι αλουπούς διήγησις ωραία*, η περισσότερο γνωστή και ως *Φυλλάδα του γαδάρου*. Το στιχούργημα αυτό, γραμμένο οπωσδήποτε στην Κρήτη πιθανότατα στον αρχόμενο 16ο αιώνα, εκδόθηκε στη Βενετία το 1539 και αναδείχθηκε σε ένα από τα προσφιλέστερα διαχρονικά αναγνώσματα του νέου ελληνισμού, με πυκνές ανατυπώσεις ως και τον 19ο αιώνα. Μολονότι η κρητική προέλευσης *Φυλλάδα* φαίνεται να ακολουθεί αρκετά κοντά το νόημα και τη δομή του υστεροβυζαντινού *Συναξαρίου*, το οποίο αναπλάθει σε 540 ομοιοκατάληκτους δεκαπεντασύλλαβους στίχους, η μεταξύ τους σχέση δεν έχει ακόμα ξεκαθαριστεί. Σύμφωνα με τους περισσότερους μελετητές, το νεότερο ποίημα είναι απευθείας διασκευή του προγενέστερου (λ.χ. Αλεξίου 1955, 87· Πολίτης 1993, 51), «στο πλαίσιο της γενικότερης τάσης του 16ου αι. να διασκευάζονται παλαιότερα ανομοιοκατάληκτα στιχουργήματα σε ομοιοκατάληκτα (τις λεγόμενες *ριμάδες*)» (Λεντάρη 2007α, 345). Απεναντίας, κάποιοι άλλοι υποστηρίζουν ότι και τα δύο έργα με πρωταγωνιστή τον γάιδαρο αποτελούν ανεξάρτητες διασκευές/παραλλαγές ενός κοινού αλλά χαμένου πια προτύπου (Κρουμπάχερ 1900, 192 και 196· Τσαντσάνογλου 1971, 63· Βασιλείου 1996, 153). Όπως και να είναι, η επίσης ανώνυμη *Φυλλάδα* διατηρεί όλα τα θετικά στοιχεία του *Συναξαρίου*: τις ζωντανές εκφράσεις, τη σατιρική διάθεση και προπαντός το χιούμορ, αποδίδοντάς τα σε καλοδουλεμένες ρίμες και ακολουθώντας σαφώς τις λογοτεχνικές συμβάσεις της εποχής της. Παρ' όλα αυτά, τα δύο κείμενα, που συνήθως είτε συνεκδίδονταν (Wagner 1874, Rochert 1991) είτε «συνεξετάζονταν» στις διάφορες λογοτεχνικές ιστορίες/γραμματολογίες, θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως δύο ξεχωριστά έργα (Moennig 2009, 112-113), στην κατεύθυνση που ακολουθείται, π.χ., στο μελέτημα της Μαρκομιχελάκη (2002).

Βιβλιογραφικές αναφορές

Αλεξίου 1955

Λευτέρης Αλεξίου, «Η Φυλλάδα του γαδάρου, ήτοι Γαδάρου, λύκου κι αλεπούς διήγησις ωραία», *Κρητικά Χρονικά* 9 (1955), σ. 81-118.

Βασιλείου 1996

Πάνος Βασιλείου, «Ο Λούκιος ή Όνος του Λουκιανού πηγή της Φυλλάδας του Γαδάρου», *Ελληνικά*, τ. 46, τχ. 1 (1996), σ. 147-153.

Beck 1999

Hans-Georg Beck, *Ιστορία της βυζαντινής δημόδους λογοτεχνίας*, μτφρ. Νίκη Eideneier, ΜΙΕΤ, Αθήνα ³1999, σ. 275-277.

Κρουμπάχερ 1900

Καρλ Κρουμπάχερ, *Ιστορία της βυζαντινής λογοτεχνίας*, μεταφρασθείσα υπό Γεωργίου Σωτηριάδου, τ. 3, Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, Αθήνα 1900 [φωτοτυπική ανατύπωση 1974], σ. 192-197.

Μαρκομιχελάκη 2002

Αναστασία Μαρκομιχελάκη, «Γαδάρου, λύκου κι αλουπούς διήγησις. Σατιρικά και κωμικά αποτελέσματα από τις αφαιρέσεις και τις προσθήκες στο κείμενο του *Συναξαρίου του τιμημένου γαδάρου*», «Γ' αδόνιν κείνον που γλυκά θλιβάται». *Εκδοτικά και ερμηνευτικά ζητήματα της δημόδους ελληνικής λογοτεχνίας στο πέρασμα από τον Μεσαίωνα στην Αναγέννηση (1400-1600)*. Πρακτικά του 4ου Διεθνούς Συνεδρίου *Neograeca Medii Aevi* (Νοέμβριος 1997, Λευκωσία), επιμ. Π. Αγαπητός & Μ. Πιερής, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2002, σ. 467-483.

Μητσάκης 1973

Κάρολος Μητσάκης, *Εισαγωγή στη νέα ελληνική λογοτεχνία: πρωτονεοελληνικοί χρόνοι*. Πανεπιστημιακές παραδόσεις, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1973.

Moennig 2009

Ulrich Moennig (επιμ.), «Das Συναξάριον του τιμημένου γαδάρου: Analyse, Ausgabe, Wörterverzeichnis», *Byzantinische Zeitschrift* 102 (2009), σ. 109-166.

Πολίτης 1993

Λίνος Πολίτης, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, ΜΙΕΤ, Αθήνα ⁷1993, σ. 41-44 και 49-52.

Τσαντσάνογλου 1971

Κυριάκος Τσαντσάνογλου, «Περί όνου...», *Ελληνικά*, τ. 24, τχ. 1 (1971), σ. 54-64.